

mam, parum, vel nihil extra se illuminat: ignis autem inferni, ut credibile est, in aliqua materia densa, et opaca, et ad fortiter urendum apta quasi adhærebit, et in illo loco non erit materia levis, et ad excitandam flammam, imo aer ipse (si quis ibi fuerit) non erit purus, sed putridis vaporibus plenus, ac densus, et caliginosus, et post diem Iudicii erit corporibus damnatorum hominum valde repletus, et ideo non poterit flamma lucide ita accendi, ut tenebras depellat.

33. *Dubium cur tenebræ dicantur exteriores.* — De his ergo tenebris Christus Dominus locutus est. Cur autem illas *exteriores* vocaverit, disputant Scripturæ expositores, qui videri possunt cum Augustino in dictum Psalmum sextum. Mihi certe verisimile est, vocasse Christum *tenebras exteriores* per comparationem ad locum, a quo ejicitur, qui ad tenebras mittitur, qui locus Matth. 8, dicitur esse regnum cœlorum. In capite autem 22, dicitur esse domus, vel cœnaculum convivii. Unde Cyrillus Hierosolymitanus, in Præfatione ad catecheses, dixit: *Projicite eum in tenebras exteriores; indignus enim est, qui sponsales lampades ferat.* Matthæi autem 25, loquebatur Christus de illo, qui unum talentum acceperat, et ait: *Inutilem servum ejicite in tenebras exteriores, illic erit fletus,* etc. Unde non incongrue intelligi potest, dici illas tenebras exteriores, quia sunt extra omnem locum divini convivii, tam cœlestis, quam terrestris, et extra omne regnum cœlorum tam triumphans, quam militans in Ecclesia, et extra omnem statum tam obtinendi, quam merendi regnum cœlorum. Ac denique quia quodammodo sunt extra hunc mundum, utique habitabilem, et extra omnem spem videndi lucem.

34. *Ad tertium locum in num. 4, ex Isaiâ et Marco de verme qui non moritur.* — Sequitur, ut de altera pœna vermium dicamus, hoc enim dubium in tertio exemplo petebatur: an scilicet vermis damnatorum intelligendus sit proprie de animali mordente et torquente, vel metaphorice de remorse conscientiæ. Nam scholastici hoc posteriori modo testimonia Scripturæ interpretantur, estque hæc sententia communior Patrum, ut patet ex Hieronymo, Marc. 9, dicente, *Vermis est conscientia fera,* et idem ex aliis refert Isaiâ 66, et non improbat et sequitur Ambrosius, lib. 7, in Lucam, ad cap. 14, in principio. At vero hi Patres in his locis non solvunt objectionem, imo videntur consecutionem admittere, quod sicut vermis metaphorice rem corpoream significat, ita

etiam ignis. Contrario vero modo Augustinus, l. 21, de Civit., cap. 9, tres opiniones refert, unam quæ vermem, et ignem metaphorice ad remorsum conscientiæ, qui animam urit, referunt. Aliam, quæ ignem proprie ad corpora urendum, vermem metaphorice ad animam, quæ verme mæroris reditur, puniendam, interpretatur. Tertiam, quæ utrumque proprie, et corporaliter intelligit, et hanc ipse præfert, dicens: *Eas tamen facilius existimo, ut ad corpus dicam utrumque pertinere, quam neutrum.* Et id probat ex illo Eccl. 7, *Vindicta carnis impij ignis, et vermis.* Ponderatque illam adjectionem, *carnis*, per illam enim vult significari, illa duo etiam corpus affligere, ac subinde esse corporea. Postea vero de vermibus rem indecisam relinquit, et tanquam incertam legentis electioni committit. Supponere autem videtur, licet vermis metaphorice sumatur, non ideo necessarium esse, ut ignis etiam metaphorice exponatur.

35. *Sit jam prima responsio ad dictum locum.* — Ad objectionem ergo propositam hæc sit prima responsio, negando consequentiam a vermibus ad ignem. Et ratio differentiæ est multiplex, tum quia Christus singulariter, et quasi per antonomasiam de igne dixit: *Qui paratus est diabolo et Angelis ejus,* et de illo est frequentior sermo in Scriptura, quoties gehenna, et pœna sensus quasi essentialis nominatur. Tum etiam quia de ignis veritate, et proprietate est communis sensus Patrum, theologorum et Ecclesiæ, qui de vermibus talis non est. Tum denique quia in vermibus est multo magis necessaria metaphora, quam in igne, ut mox declarabitur. Secunda responsio est, distinguendum esse de verme rodente spiritum, vel mordente proprie carnem, seu rem cui adhæret, et sic dolorem causante. Dico ergo, respectu substantiæ spiritualis, vermem pœnalem ejus (ut sic dicam) non posse proprie sumi, quia non potest corporalis vermis proprio ore, aut dentibus substantiam spirituales corrodere, et ita illam affligere. Quia ille dolor non causatur in vivente, nisi per actionem vitalem ipsius vermibus, qui aliquid de substantia alterius subtrahit, cujus subtractionis, et quasi divisionis, non est capax substantia spiritualis, et consequenter repugnat, vermitem actionem circa spiritum exercere. Et in hoc est magnum discrimen inter ignem, et vermem, quia ignis agit actione mere extrinseca, et immittendo qualitates, vel aliquid hujusmodi, non subtrahendo, nec dividendo substantiam, et ideo non est necessaria metaphora,

quæ in verme respectu dæmonis, vel animæ separatæ necessaria est.

36. At vero si sit sermo de corporibus damnatorum post diem Iudicii, nihil obest, quominus a propriis vermibus crucientur: et ideo satis probabile est, homines in corpore, et animam damnatos a propriis vermibus cruciandos esse. Nam id significat sacra Scriptura in verbis citatis Eccl. 7, et similia sunt illa Judith 16: *Dabit ignem, et vermes in carnes eorum.* In his enim duobus locis expresse vermes solum corpori attribuuntur, et per illa explicanda sunt alia Isa. 66, Mar. 9. Nam in illis de hominibus specialiter sermo est, et Isaias præmittit, *Videbunt cadavera virorum, qui prævaricati sunt in me,* et statim subdit: *Vermis eorum non morietur,* quasi dicat, vermes victuros esse semper in corporibus impiorum, etiamsi resurgant. Unde Maximus in epistola supra citata, dixit, quod *homines ad sinistram locati ignem æternum sortientur, ac tenebras exteriores, ac vigilem vermem, et stridorem dentium.* Quæ omnia respectu corporum damnatorum proprie possunt intelligi, et ideo quoad hanc partem non est necessaria metaphora, ut Augustinus etiam magis probasse videtur. Quod si quis objiciat, quia vermes non cruciant nisi minuendo carnem et sanguinem, unde fieret ut diurni illam consumerent. Respondetur, facile posse divina virtute fieri, vel ut cruciatus sine ablatione alicujus substantiæ fiat, vel ut continuata refectione, seu alia alteratione perpetuo conservetur.

37. *Ad quartum locum in num. 5.* — Quarta conjectura in illo primo argumento addita parum habet momenti. Negatur enim assumptum, nimirum, pœnam ignis opponi visioni beatificæ. Duas enim partes continet sententia Christi in eos, qui ad sinistram futuri sunt. Una est, *Discedite a me maledicti.* Altera est, *In ignem æternum.* Per priorem significata est pœna damni, quæ directe ac formaliter visioni, seu beatitudini essentiali opponitur, non contrarie, sed privative; quam solam significavit Lucas, cap. 13, dicens: *Nescio vos, discedite a me omnes operarii iniquitatis,* et simili modo sæpe in Scriptura significatur. Per alteram vero partem significata est pœna sensus, quæ prout erit in corporibus hominum reprobatorum, opponitur gloriæ corporum beatorum; prout vero est in spiritibus, non opponitur alicui perfectioni spirituali, quæ sit in beatis spiritibus, sed tantum privative, quatenus status gloriæ omne simile malum excludit, vel dici etiam potest loco illius pœnæ esse in beatis spiritibus accidentaliter gaudia, regiam dignita-

tem, eximium honorem, loci nobilitatem, et alia similia accidentaliter præmia; et in hoc sensu dixit D. Thomas, sub pœna ignis comprehendere alias pœnas damnatorum, loquitur enim de pœnis sensus, inter quas prima, et veluti essentialis est pœna ignis, sub qua cæteræ, tanquam accessoriæ comprehenduntur.

38. *Ad quintum locum in eodem n. 5.* — Denique ad ultimam confirmationem illius objectionis respondetur, verum quidem esse, ignem interdum in sacra Scriptura metaphorice sumi, sed inde non sequitur semper esse ita sumendum, ut per se clarum est. Quando igitur uno, vel alio modo sumatur, ex circumstantia litteræ, et reguli explicandi Scripturam, et præcipue ex communi sensu Patrum et Ecclesiæ sumendum est; unde in illo speciali loco ibi citato de Christo prædictum fuit, baptizaturum in Spiritu sancto, et igne: quia Spiritum sanctum sub specie ignis missurus erat, ut communiter sancti exponunt; atque ita licet ibi aliqua metaphora, vel analogia interveniat; nihilominus ignis visibilis, seu sub specie visibili aliquo modo significatus est.

39. *Ad Patres adductos in n. 6.* — Ad Patres, imprimis de Tertulliano, fatemur in eo fuisse errorem, quod animæ reprobæ nihil post mortem patiuntur, usque ad iudicium et universalem resurrectionem, quia credidit, animam sine corpore nihil pati posse, ut expresse in illo loco docet, et libro de Testimonio animæ, c. 4, quia est manifestus error in fide, ut ibi scholiastes adnotavit. Verumtamen imprimis addi potest, ex illo errore non statim sequi ignem inferni non esse corporeum, et verum, quia saltem post diem Iudicii ab illo patientur animæ mediis corporibus, sed hoc intentioni nostræ non satisfacit, quia saltem sequitur, dæmones non pati ab illo igne: imo etiam sequitur illum ignem non fuisse præparatum diabolo et Angelis ejus, quod est contra Christi verba; et inde ulterius sequitur, nunc non esse in inferno talem ignem: quia si dæmonibus non fuit præparatus, nec animas torquere potest: totum fundamentum assertionis ejus evertitur, et nulla ratione necessarius usque ad iudicium ostendi potest. Sed potest ulterius addi, Tertullianum illum errorem retractasse; nam in libro de Anima, capite ultimo, et lib. de Resur. car., cap. 17, et professo ostendit, animam separatam a corpore penam aliquam pati posse, et de facto affligi, ex torqueri in inferno ante diem Iudicii; nunquam tamen declarat, quod patiat ab igne, et si forte id asserere voluit, alium errorem ibi admiscet, sup-

ponens animam esse corpoream; itaque in hac parte rejicienda est auctoritas Tertulliani idemque dicendum est de Origene, qui in hac parte aperte erravit.

40. *Ad adductos in n. 7.* — Ad Augustinum, et Hieronymum satis jam responsum est: nam ipsimet in aliis locis allegatis suam sententiam explicarunt. In quo autem sensu vocaverit Augustinus loca inferni spiritualia, in alio capite post sequens explicabimus. Damascenus autem imprimis supponit, ignem illum materialem, et corporeum esse, licet quoad materiam ejus indicet non esse ejusdem rationis cum materia elementarii, quod intelligendum puto, non de materia, quæ est pars essentialis compositi, sed de materia circa quam, qualis est illa ex qua noster usualis ignis nutritur (ut jam declaravi); et in eodem sensu loquitur Gregorius ibi citatus de igne corporeo, utique qui aliquo corpore indiget, tanquam nutrimento, quo conservetur, et cum eadem proportione vocat ignem inferni corporeum, cum alias ipse dicat, non esse ambigendum, quin ignis inferni corporeus sit, id est, intrinsece, corpore materiali, et trium dimensionum constans. Aliter respondet Sextus Senensis, lib. 5, Bibli., Anno 141, litteram illam, prout nunc circumfertur, esse mendosam, quia non incorporeus, sed corporeus, legendum est, quia codices antiqui sic habent, et cum contextu sermonis optime congruit, et ita potest facile sustineri. Difficiliora quidem sunt D. Ambrosii verba; unde vel excusandus est, quia tunc non erat hæc veritas in universa Ecclesia ita declarata: vel potest pie exponi, ut non ignem ipsum corporalem neget, sed flammam, id est, quod non torqueat spiritus, corporeas flammæ excitando, vel accendendo, sed alio mirabili modo.

41. *Ad rationem in num. 8 constatam.* — Denique ad rationem ultimo loco positam respondetur, ex dictis manifeste constare falso niti fundamento, nimirum nil esse quod nos cogat, ad asserendum ignem inferni esse corporeum: cogit enim nos divina auctoritas per sacram Scripturam, et Ecclesiam, ejusque Doctores sufficienter proposita: qua auctoritate supposita non oportet nos rationem necessariam talis institutionis reddere. Divina enim voluntas pro ratione sufficit, cujus congruentes rationes nobis etiam non desunt (ut vidimus): neque de hac veritate dubitandum est, propter difficultates ex illa insurgentes: quia omnes vincit potentia facientis. Quomodo autem singulæ dissolvendæ sint, in sequentibus capitibus ostendemus.

CAPUT XIII.

UTRUM IGNIS PER SOLAM APPREHENSIONEM, VEL INTENTIONALEM ACTIONEM, AUT PER REALEM ETIAM EFFECTIONEM DÆMONES TORQUEAT.

1. *Prima opinio astruens apprehensionem ignis, absque reali actione torquere dæmones.* — Rationes dubitandi, quæ in hoc puncto afferri possunt, in præcedenti capite propositæ sunt. Propter illas ergo aliqui theologî dixerunt, ignem inferni non torquere, et affligere dæmones per veram actionem realem, sed sola apprehensione, qua dæmones apprehendunt ignem, ut sibi disconvenientem, licet ab illo revera nihil patiantur, sed solum illum apprehendant, ac si ab illo paterentur. Hæc sententia tribuitur Avicennæ, lib. 9 Metaphysicæ, c. ult., et Algazeli 5, Physicor., cap. 5; sed isti negant ignem corporeum inferni, ut capite præcedenti visum est: et ideo loquentes de animabus separatatis dicunt, solum tristari aut memoria præteritorum malorum, quæ tristitia pertinet ad vermem conscientiæ, aut apprehensione carentiæ beatitudinis, quam amiserunt, quæ pertinet ad pœnam damni, ut supra visum est: nunc autem jam supponimus veritatem ignis corporei, qui ob peculiarem punitionem dæmonum, paratus fuit diabolo et Angelis ejus: ideoque necesse est fateri, præter tristitiam mere internam (ut sic dicam) quæ ex apprehensione peccatorum, vel carentiæ beatitudinis nascitur, dari in dæmonibus aliam tristitiam, seu dolorem ab igne aliquo modo proveniente. Ex hoc modo inter auctores, qui verum ignem, et pœnam ejus admittunt, aliqui per solam apprehensionem falsam, et quasi imaginariam explicant pœnam illam; et sic tribuitur illa sententia Alberto, in 4, dist. 44, art. 34, et sequentibus. Sed ille aliter illam explicat, ut mox dicam. Citatur etiam Bonaventura; sed ille expresse illam reprobatur, licet postea ex parte in eam incidat (ut etiam dicam); nullum ergo invenio istius sententiæ auctorem præsertim catholicum. Potest autem suaderi ex illo generali principio, quod corpus non potest habere actionem in spiritum, qua illum affligat.

2. *Opinionis præcedentis rejiciendæ causæ duæ.* — Nihilominus hæc sententia rejicienda prorsus est propter duas præcipue causas. Una est, quia Scriptura et Patres docent, dæmones torqueri ab igne; si autem sola falsa apprehensione torquerentur, non ab igne torquerentur,

sed ipsimet sua cogitatione se affligerent; ergo illa afflictio revera non esset pœna ignis. Consequentia cum minore claræ sunt. Major autem ex dictis in capite præcedenti satis probata est, suntque valde notanda verba Gregorii, lib. 9 Moral., cap. 38, alias 45: *Recte inferni claustra tenebrosa terra nominantur, quia quos puniendos accipiunt, nequaquæ pœna transitoria, vel phantastica imaginatione, sed ultione solida cruciant, et statim plura referemus.*

3. Alia causa est, quia dæmones non possunt illo modo torqueri sine gravi mentis deceptione: nam ad causandam afflictionem, præsertim tam vehementem, quanta est in dæmonibus, non sufficit simplex apprehensio, vel representatio, sed necessarium est iudicium de aliquo vehementi malo, quod præsens esse, et personam affligere iudicetur: nam sicut nemo potest absolute concupiscere, nisi quod iudicat bonum, nec timere, nisi quod iudicat futurum malum; ita nec potest tristari et dolere, præsertim per voluntatem, nisi de malo præsentem, quod tale esse per intellectum iudicatur. At vero Angelus, etiam per peccatum deordinatus, non potest naturaliter iudicare ignem sibi esse malum per deceptionem, si revera nihil mali ab illo patitur; ergo nec potest tristari ex illa falsa apprehensione. Minor probatur, quia Angelus malus evidenter intuetur ignem illum, et cognoscit an aliquid in ipsum agat, vel non agat: ergo si ab ipso nihil patitur, impossibile est ut iudicet se pati ab ipso, et consequenter impossibile est, ut iudicet ipsum sibi aliquid mali afferre; quia nec ignis per se spectatus est malus Angelo, nec ratione suæ actionis, quia nihil agere supponitur; et præterea inquiri, quomodo, aut a quo dæmones ad hanc deceptionem inducantur, vel cogantur, non enim illam ex se habent, cum potius sit contraria suo naturali, et evidenti lumini, ut declaratum est; nec ab alio agente privato cogi possint, ut per se notum est; nec etiam a Deo, tum quia Deus non potest esse auctor erroris positiva actione ad illum cogens, alioqui mendax esset, et auctor mendacii, tum etiam quia non potest aliquis cogi ad assensum falsum, nisi ex aliquo motivo: ibi autem non potest intervenire motivum in Angelo, propter quod iudicet esse malum, quod revera non est.

4. *Opinio secunda Alberti, quod ignis non imprimat dæmoni calorem, sed speciem ejus intentionalem.* — Est ergo secunda sententia, quæ præcedentem moderatur, quam Albertus supra declarat, distinguendo in igne duplicem

actionem circa corpora: una est naturalis, seu materialis, quæ est caloris effectio; alia est intentionalis, scilicet impressio speciei sensibilis in organo, et sensu tactus; et utraque est actio vera, et realis transcendentem, ut sic dicam, quamvis prior comparatione posterioris dici soleat speciali modo realis, et altera intentionalis. Dicit ergo, ignem non cruciare spiritus actione reali, seu naturali, quia non imprimit calorem in spiritus, et nihil aliud imprimere potest reale in dicto sensu. Nihilominus tamen ignem ut instrumentum Dei imprimere in spiritum speciem intentionalem, et per illam excitare, ac movere illum realiter, in sensu explicato ad apprehensionem quamdam contristantem ipsum; unde concludit, ignem cruciare spiritum actione intentionali, non reali, seu naturali. Fundatur, quia ut ignis vere cruciet spiritum, necesse est ut aliquid agat in ipsum: nihil autem agere potest actione non intentionali, seu naturali, quia spiritus non est capax earum qualitatum, quæ per hujusmodi actionem fieri possunt, potest autem ignis agere in spiritum, actione intentionali, quia spiritus capax est specierum intentionali-um, et licet ignis non possit per propriam virtutem species spirituales efficere, ad hoc potest facile ut instrumentum Dei elevari: ergo talis actio possibilis est, et sufficiens, ac necessaria; ergo per illam ignis dæmones cruciat. Citaturque pro hac sententia Herrera, quodlib. 5, quæst. 7, et in 2, distinct. 7, quæst. 2, art. 2. Favet D. Thomas, in 4, distinct. 50, quæst. 2, art. 2, quæst. 1, ad 3, ubi ait, passionem damnatorum ab exterioribus non esse futuram materialem, sed spiritualem, secundum quod sensibilia agunt in sensum, imprimendo illi formam secundum esse spirituale, quamvis in alio loco doceat, ignem materialem nihil posse efficere in spiritum, etiam ut instrumentum Dei, ut postea videbimus. Eandem sententiam sequuntur Bonaventura, Ægidius, et Richardus, Scotus, Ockham, et Supplementum Gabrielis, in ea tamen explicanda, et suadenda variant.

5. *Bonaventura in explicanda secunda opinione duo astruit.* — Nam Bonaventura in 4, dist. 44, quæst. 2, art. 3, quæst. 2, in fine corporis, addit duo, quæ statim expendenda sunt. Unum est, actionem illam intentionalem, quam ignis in animam separatam, vel dæmonem habet, non esse miraculosam, nec ex speciali ordine divinæ justitiæ, sed esse connaturalem, tam spiritui, quam igni; quia et spiritus naturaliter est receptivus specierum